

**HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
SAĞLIK HİZMETLERİNDE KADINLARIN YERİ**

Levent Öztürk, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001, 246 s.

Fatmatüzz Zebra KAMACI*

Hız. Peygamber dönemi kuşkusuz İslâm tarihçileri için merkezî bir inceleme alanıdır. Kronolojik çalışmalar bugüne dek bu dönemle ilgili malzemelerin büyük bir kısmını tespit etmiş ve değerlendirmiştir. Bununla beraber günümüzde Hız. Peygamber dönemi üzerinde, geçmişe oranla daha spesifik konular belirlenmek suretiyle detaylı araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar dönemle ilgili malzemeleri farklı açılardan değerlendirip yeni yorumlara gitmeyi hedeflemektedir. Levent Öztürk'ün "*Hız. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*" isimli çalışması ele aldığı konu ve dönem itibarıyla bu tarz bir çalışma olup araştırma ve değerlendirmeleriyle önem arz etmektedir.

Eser genel itibarıyla önsöz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Yazar önsözde (s. 9-12) seçtiği konuyu, seçme nedenini, konunun önemini, hedefini ve plânını kısaca ortaya koymaktadır. Yazar bu konuyu, doktora çalışmasını hazırlarken İslâm coğrafyasında tıbbın gelişimiyle ilgili tarih alanında yapılmış metodik bir çalışma olmadığını fark ettiği için incelemektedir. Konunun önemi şu iki maddeyle özetlenmektedir: "*Hız. Peygamber döneminde kadın sahâbiler tarafından verilen sağlık hizmetlerini tespit ve tıbbî uygulamalarla ilgili İslâm literatüründe ortaya çıkan tartışmalara farklı bir yaklaşım getirmek suretiyle dönemin tıp tarifi açısından yapısını ortaya koyma*". Çalışma, Hız. Peygamber devrinde kadın sahâbilerin sağlık alanında sunduğu hizmetler ile tedavide kullanmış oldukları metot ve malzemeleri tespit etmeyi hedeflemektedir. Yazar tarafından önsözde, eserin genel itibarıyla giriş ve üç bölümden oluştuğu zikredilmekte ve her bölümde ele alınan konular kısaca özetlenmektedir. Ayrıca kitabın sonuna kadın sahâbilerin

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, fzkamaci@yahoo.com

toplumda verdikleri hizmetler ve diğer bazı hususlarla ilgili listeler ile (s. 223-225) kadim tıp geleneğiyle ilgili arkeoloji belgelerinin ve resimlerin eklendiği (s. 221-237) belirtilmektedir.

Eserin giriş kısmı (s. 13-29) iki başlığı muhtevîdir: *Kaynaklar ve Araştırmalar, Konunun İşlenmesinde Karşılaşılan Problemler*.

Kaynaklar ve Araştırmalar başlığı altında yazar, incelediği kaynakları ve bunların konunun hazırlanmasındaki katkılarını tartışmaktadır. Buna göre el-Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî* isimli eseri, hadis sahasında yazılmış eserlerin konuyla ilgili bölümleri, tabakât kitapları ve genel tıp tarihi ile ilgili araştırmalar kitaba katkı sağlayan çalışmalardır. Bu bölümde ayrıca, tıp sahasında yapılan çalışmaların İslâm tarihindeki seyri kısaca verilmekte ve konuyla ilgisi olduğu düşünülebilecek araştırmalarla ilgili bir değerlendirme yapılmaktadır. *Konunun İşlenmesinde Karşılaşılan Problemler* başlığı altında ise iki temel problem zikredilmektedir. Bunlardan birincisi “Asr-ı Saâdet'te uygulanan tıpla ilgili rivâyetleri sağlıklı bir şekilde değerlendirebilme zorluğu”, ikincisi ise “ele alınan konuyla ilgili malzemenin az olması ve dağınık yerlerde bulunması”dır. Yazar birinci problemle ilgili iki farklı görüşten bahsetmektedir. Bir kısım bilim adamı Hz. Peygamber dönemi tıp bilgilerinin orijinal, dolayısıyla vahyî olduğunu söylemekte iken; tam tersine Hz. Peygamber'in tıpla ilgili sözlerinin vahyî olmadığı ve bu döneme ait rivâyetlerin terk edilebileceği şeklinde bir düşünce de mevcuttur. Yazara göre her iki yaklaşım da dönemin tıp kültürünü tanıtmaktan uzaktır. Yapılması gereken dönemin malzemelerinin hangilerinin folklorik bilgiyi aktardığı, hangilerinin geçmiş kültürlere ait olduğu ve son olarak hangilerinin vahyî olduğunu tespit edecek net bir bakış açısını yakalamaktır. Sözü edilen ikinci problem yani “konuyla ilgili malzemenin az olması ve dağınık yerlerde bulunması” sorunu yazar tarafından Arap tıbbına has bir problem olarak yorumlanmaktadır. Yazar “rivâyetlerdeki boşlukları doldurmak için zihnini kullandığını” ifade etmektedir. Bu çaba yazarı bazı sonuçlara götürmüş; ancak bu verilerin tahlili mümkün olmadığından yorum yaparken temkinli olmak durumunda bırakmıştır. Nitekim yazar giriş bölümünün sonunda bu durumu örneklendirmektedir.

Eserin birinci bölümü (s. 31-77) *Asr-ı Saâdet Öncesi Tıp Tarihinin ve Bu Alanda Kadınların Yerine Genel Bir Bakış* başlığıyla verilmiştir. Bu başlık altında dört konu işlenmektedir:

1) *Arap Yarımadası Dışındaki Bölgelerde Tıbbın Genel Yapısı*: Burada tıbbın ortaya çıkışıyla ilgili teoriler kısaca zikredilmekte ve bunlara bağlı olarak “İlk insan-ilk toplumdaki bu yana sağlıkla ilgili bilgilerin mevcut olduğu” sonucuna

varılmaktadır. Arap Yarımadası'nın çevresindeki kültür ve medeniyet havzalarında var olan tıbbî gelenek, Hz. Peygamber döneminde kadınların verdikleri tıbbî hizmetlere ışık tutacak yönleriyle zikredilmektedir. Ele alınan havzalar sırasıyla Mezopotamya, Eski İran, Suriye, Eski Mısır, Hint, Çin, Anadolu, Ege ve Yunan ile Roma olup son olarak yahûdilerin tıp geleneğinden söz edilmiştir.

2) *Arap Yarımadası'nda Tıp*: Bu bölümde Arapların tıp ilmini kimlerden öğrendikleri, hangi tedavi yöntemlerini kullandıkları, tedavi işiyle uğraşanların isimleri ve kullanılan malzemeler ele alınıp değerlendirilmektedir.

3) *Tarih Boyunca Kadınların Sağlık Hizmetlerindeki Yeri*: Bu kısımda Arap, Mezopotamya, Türk, Mısır, Hint, Yahûdî kültürü; Yunan, Roma medeniyetleri ve son olarak Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetleriyle ilgilenen kadınlara verilen isimler, bunlar tarafından sunulan hizmetler, kullanılan alet ve yöntemler ile önemli görülen bazı portreler yer almaktadır.

4) *İslâm'dan Önce Arap Yarımadası'nda Sağlık Hizmetlerinde Bulunmuş Olan Kadınlar*: Birinci bölümün bu son başlığında Arap Yarımadası'nda özellikle de Mekke ve Medine şehirlerinde sağlık hizmetinde bulunmuş kadınların varlığından bahisle Zeynep ve Ümmü Enmâr isimli kadınların verdiği tıbbî hizmetler hakkında ulaşılan bilgiler sunulmaktadır.

İkinci bölüm (s. 79-168) *Sağlık Hizmetlerinde Bulunmuş Olan Kadın Sabâbiler* üst başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sağlık hizmetlerinde buldukları kesin olarak tespit edilen kırk üç kadın sahâbenin isimleri ve verdikleri hizmetler sıralanmaktadır. Bu isimlerin asıl konu çerçevesinde yardımcı olabilecek nitelikte olan biyografilerine de yer verilmektedir. Ayrıca sağlık hizmetlerinde bulunup bulunmadıkları tam olarak tespit olunamayan çeşitli isimler ve bu kişilere ait tartışmalı yönler ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde (s. 169-206) yer alan bilgiler *Kadın Sabâbiler Tarafından Sunulan Sağlık Hizmetleriyle İlgili Bazı Hususlar* genel başlığıyla verilmektedir. Bu bölüm önceki bölümlerde ele alınan bilgilerin çeşitli başlıklar altında değerlendirilip tartışıldığı, kadîm tıp geleneğiyle birleştirilerek yorumlandığı bir bölümdür. Bu bölüm de birinci bölüm gibi dört ana başlığı hâvîdir.

1) *Kadın Sabâbiler Tarafından Toplumda Verilen Sağlık Hizmetleri*: Burada önceki bilgilerden hareketle Medine toplumunun tıpla ilgili genel yapısı aktarılmakta ve çeşitli hizmetler; bu hizmetleri verenlerin zikri ve çeşitli değerlendirmelerle birlikte incelenmektedir. Buna göre Hz. Peygamber dönemi Medine toplumunda verilen sağlık hizmetleri şunlardır: “Ebelik ve Doğum Yardımı, Hamilelik ve Doğum Sonrası Bakım, Bazı Cerrâhî Müdahaleler,

Savaşlarda Yaralananların Bakımı, Savaşlarda Ordunun Yemek İhtiyacının Karşılanması, Günlük Yaralanmaların ve Bazı Hastalıkların Tedavisi, Hayvan Isırıklarının Tedavisi, Psikolojik Tedavi, Diyetle İlgili Uygulamalar, Sağlık ve Güzellik Bakımı, Bazı Çocuk Hastalıklarının Tedavisi, Cinsel Terbiye, Cenaze Yıkama ve Tekfin Hizmetleri.”

2) *Sağlık Hizmetlerinde Kullanılan Malzemeler*: Bu bölümde sağlık hizmetlerinde kullanılan malzemelerin adları kadim kültüre ait bilgilerle mukayeseli olarak verilmektedir.

3) *Sağlık Hizmetlerinin Verildiği Mekanlar*: Bu kısımda günümüzdeki anlamıyla hastane kelimesinin sağlık hizmetlerinin verildiği o günkü mekanlar için kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmaktadır. Yazar o günkü mekanların hastane kelimesiyle karşılanamayacağı sonucuna varmıştır. Ayrıca o dönemde sağlık hizmeti verildiği tespit edilen birkaç mekan zikredilmektedir.

4) *Yaptıkları Hizmetlere Karşılık Olarak Verilenler*: Bu bölümde önceki başlıkta karşımıza çıkan dün-bugün ayrımı ücret kavramı üzerinden yapılmaktadır. Günümüz ücret anlayışıyla o dönemde yaşanan gerçek karşılaştırılarak şu sonuca varılmaktadır: “Hz. Peygamber döneminde sağlık hizmetlerinin karşılığı ya karşılıklı anlaşma ya da hediye sunma şeklinde verilmekteydi.” Ayrıca toplumda bu tür hizmetler karşılığında alınan şeylerle ilgili rivâyetler değerlendirilmekte ve bunlar “*Ebelik vb. Diğer Sağlık Hizmetleri Karşılığında Verilenler, Savaşlarda Verilenler*” başlıkları altında incelenmektedir.

Sonuç (s. 207-210) bölümünde yazar, Arap tıbbı ve Hz. Peygamber dönemiyle ilgili genel tespitlerini sıraladıktan sonra giriş ve diğer üç bölümde ele aldığı konuları özetlemektedir. Yazarın sonuç olarak zikrettiği tespitleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Kültür ve medeniyetler arası etkileşim neticesi tıp sahasında yaşanan gelişmeler çeşitli coğrafyalar arasında yayılmıştır. Bu etkileşimin etkisi Arap Yarımadası’nda canlı bir şekilde görülmektedir. VII. yüzyıl itibarıyla Arap tıbbının orijinal herhangi bir yönü bulunmayıp bu coğrafyada diğer medeniyetlerin tesiri söz konusudur. Bu, ilgili dönemin tıbbî yapısı incelenirken dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bir diğer önemli husus, günümüz tıp telâkkîsinin VII. yüzyılda aranmaması gerektiği gerçeğidir. Her dönemin kendine has özellikleri mevcuttur ve bunlar değiştirilmeden tespit edilmelidir. Hz. Peygamber döneminde kadınlar, diğer kültürlerle nispetle sağlık hizmetlerinde ön plânda yer almışlardır. Bu altı çizilmesi gereken bir özelliktir. Ancak bu hizmetler folklorik tıbbın bir parçasını oluşturmakta ve diğer medeniyetlere göre geri kalmış oldukları anlaşılmaktadır.

Bu eser gerek incelediği dönemle ilgili yararlandığı kaynaklar gerekse değerlendirmelerde bulunurken dikkate aldığı kriterler yönünden bilim hayatımıza önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle klasik Tıbb-ı Nebevî eserleri dikkate alındığında bu çalışmanın dönemin tıp anlayışına getirmeye çalıştığı yeni bakış açısı kolayca fark edilmektedir. Yazarın kendisinin de ifadelendirdiği üzere günümüze ulaşan malzemelerin eksik oluşu bazı değerlendirmelerde boşluklar oluşturmuş; zaman zaman tekrarlara gidilmiş, tahminler devreye girmiştir. Ancak bu, vesikalarla çalışın tarih ilminin genel bir sorunudur. Dolayısıyla bu çalışmada yapıldığı gibi mevcut malzemeleri imkan nispetinde en objektif şekilde değerlendirmeye çalışmak ve eksik kalan noktaları bilimin sürekliliği içinde aydınlatılacak hususlar olarak geleceğe bırakmak tercih ve takdire şâyan bir yaklaşım olarak görülmelidir.